

determiniranosti poizkus zidanja in oblikovanja prihodnosti. Poizkus zmeriti kulturnopolitično voljo, izvirajočo iz racionalno izdelanega kulturnega načrta, ne more v zapiskih preseči verbalnih imperativnih razsežnosti, smeritev je hkrati imperativ družbi in oris izvornih, utemeljitvenih premis. Vplivna moč zapiskov je odvisna od komunikativnosti, odzivnosti pri določeni skupini bralcev, kreatorjev družbenopolitičnega-kulturnega življenja. Zaskrbljenost, da bi uresničevanje hotenj, optimističnih načrtov, ne pomenilo nadaljevanja toka konvencionalnega tradicionalizma, ampak sodobne ustvarjalne volje, je samo posledica spoznane in priznane prakse pri nas. Imperativ pri iskanju novih vrednot kot dimenzije človekove sposobnosti in ustvarjalnosti, dela in medčloveških odnosov je hkrati priznavanje vesplošne idejne in npravne nemoči sodobnega sveta, predvsem pa brezbriznosti in neodgovornosti. Rešitev stanja bi bila razvidna v rezultatu skupnih prizadevanj pri ustvarjanju politike vodenja. Če je z antistalinistično demokratizacijo naše družbe postal idejni singularizem nemočen in anahronističen, se je razkrila rešitev v pluralizmu, vendar z odsotnostjo finančno-materialne osnove, ki bi pluralistični svobodi in možnostim omogočila inkarnacijo. To pa je le navidezni pluralizem z navideznim prizadevanjem realizacije, za katerim se prosojno skriva univerzalizacija in težnja po uskladitvi problemov s splošnim tokom zahtev in ukazov, kar pomeni toliko kot vztrajanje v okviru tradicionalizma in konvencionalizma. Zato lahko Bojan Štih tudi ugotavlja, da »kdor z dvomi, s svojo kritično mislijo posega v samo središče oblasti, ki se oblikuje mimo demokratične volje ljudi, kdor poskuša verificirati prakso oblasti, mora doživeti, kar je doživel London in nešteto drugih.«

Paradigme, ki so prvotno izhajale v Naših razgledih, so rezultat avtorjeve komunikacije zlasti s slovenskim kul-

turnim, socialnim in političnim prostorom in z dogajanjem v njem, poizkus vrednotenja in kritike odnosa med ustvarjalnostjo in organizacijo. Hočejo biti odzivne zaradi svojega izziva, v knjižni redakciji hočejo biti akcijsko sredstvo v duhovni zgradbi družbe: toda ali naj skupaj z avtorjem razmislimo tudi o tem, da samo 8 odstotkov državljanov prebere na leto eno ali več leposlovnih knjig, da pa je odstotek bralcev zbirke Razpotja od teh osem odstotkov najbrž spet samo osem odstotkov, kar vzbuja bojazen nekomunikativnosti in odstotnosti vplivne moči. Bojazen je lahko še toliko večja, ker spremlja nekomunikativnost še vprašanje o smiselnosti razkrivanja in odkrivanja vrednot v svetu, ki ga prekriva ogromna goba slutnje atomske vojne. Štihovo iskanje traja in noče umreti, še bolj hoče biti sebe obnavljajoče in odrešujoče, čeprav v smeri sizifovstva.

M. Zlobec

VLADIMIR KAVČIČ, ZAPISNIK

Vtis, ki se porodi na začetku branja Kavčičeve knjige*, daje slutiti, da bo v njej obravnavana vojnovohunska zadeva, da bo torej šlo za priljubljeno zvrst literature. Razumljivo pa je, da je to delo koncipirano na zahtevnejši ravni, kajti avtor ni ostal pri že zdavnaj shematiziranih načinih te zvrsti, na koncu katere je vohunska mreža vedno razkrinkana ali pa le-ta uspešno izvede nalogo na nasprotnikovi strani. V Kavčičevi knjigi se ne zgodi nič takšnega, njegov junak, Brodnik, je bil namreč že odkrit in obtožen sodelovanja z gestapom med svojim partizanstvom ter stikov z angleško obveščevalno službo po drugi svetovni vojni. Obsojen je bil na smrt, potem so mu spremenili kazen v dvajset let zapora, ki ga je več kot polovico tudi presedel in bil potlejš

* Vladimir Kavčič, Zapisnik; opremil Matjaž Vidic; Založba Obzorja, Maribor 1973.

izpuščen. S tem Brodnikov primer ni rešen; obtoženec vztraja pri svoji nedolžnosti in hoče doseči rehabilitacijo. Dvaindvajset let po procesu poskuša posebna komisija še enkrat osvetliti njegov primer, zato vsi, ki so Brodnika poznali, spet pričajo; ocenjujejo ga glede na njegovo obnašanje ob različnih dogodkih bodisi med partizani bodisi v koncentracijskem taborišču, kaznilnici ali kje drugje. Pri tem se ne morejo dvigniti nad osebna sumničenja, ker nima nihče zanesljivega dokaznega gradiva, ki bi nedvoumno pokazalo njegovo krivdo, saj je obtoženec veljal za zglednega partizana in opravljal je pomembne funkcije. Samo pozitivne lastnosti vidijo na njem le redki, ena izmed teh prič opozori tudi na to, da so bili tako imenovani »dachovski procesi« stalinistični; o Brodniku pa meni, da je »tipična žrtev stalinizma« (str. 51). S tem postane očitno, da ne gre za preprost pravni primer, temveč za politične metode, ki so bile uporabljene v preteklosti, kar je zapustilo globoke pretrse vseh vrst v posameznikih.

Iz izjav prič se ne kažejo samo dogodki iz Brodnikovega nekdanjega življenja, marveč tudi poteze njihovih osebnosti in njihova nazorska podoba. Njihove psihične deformacije segajo od alkoholizma do paranoičnosti, zato je tudi sprejemljivost izjav posameznih prič različna; nekatere učinkujejo komično, kot npr. upokojenec, ki je popolnoma prevzet od astronautike, NLP in od misli, da so na drugih planetih »mala rumena bitja«, kar je svojevrsten kontrast med tragično usodo posameznika, čigar identiteta ni ugotovljena, zato je njegovo življenje nenehno ogroženo z vesoljskimi razsežnostmi, s pomočjo katerih poskuša psihično sicer labilna oseba razložiti zgodovinske pojave.

Obseg preiskave se širi, komisija zaprosi za mnenja izvedence raznih področij: zdravniškega, zgodovinarskega,

časnikarskega in policijskega. Navedene so podrobnosti metod uničevanja v koncentracijskih taboriščih — v enem izmed njih je bil tudi Brodnik, ki je imel sorazmerno ugoden položaj, sumljivo se zdi, da so ga izpustili. Toda če bi bil izdajalec, ne bi njegovi starši ostali v taborišču do konca vojne, se glasi nasprotni sklep, in takšnih dvojnih možnosti je v delu veliko. Poznavalci taboriščnih razmer opozarjajo na dejstva, ki so daleč od običajnih predstav o taboriščih in ki onemogočajo objektivne sodbe o dogajanju v njih. Sledijo obširni prikazi, kako so potekali stalinistični procesi, hipoteze o njihovih vzrokih; ne manjka niti poročilo o metodah mučenja po svetu in o policijskih umorih s pomočjo medicine in kemije.

Bralec je v dvomih, pričevanje kake priče se zdi sprejemljivo, ko pa pove svoje druga, postane prvo manj verjetno. Ves čas pričakuje, da bo zdaj zdaj dokazana Brodnikova krivda ali nedolžnost, toda z naraščanjem števila pričevanj se resnica, za katero se vsi odločno zavzemajo, odmika vedno dlje: dogodki in osebe postajajo vedno bolj subjektivizirani. Tudi strokovni izvedenci ne pripomorejo mnogo, saj odkrito podvomijo, da bi se v sedanjem primeru lahko dokopali do resnice. In če se glasi definicija resnice »adaequatio intellectus et rei«, se sedaj dogaja, da si ni mogoče pomagati z nasprotujočimi si sodbami niti jih ni mogoče spraviti v soglasje z dejanskim stanjem stvari, ker je to stanje že preteklost, ki je ni mogoče rekonstruirati. Proti koncu knjige se izkaže, da je bila v preteklosti resnica last enega samega človeka ali nekaterih posameznikov — bila je torej izenačena z individualističnim mnenjem, skratka, nekaj samovoljnega. Na to kaže dejstvo, da se ni ohranila celotna dokumentacija Brodnikovega procesa (in tudi način poteka).

V Kavčičevi knjigi je prikazano misteriozno delovanje sistemov oblasti in njenih menjav v zgodovinsko prelom-

nem času, ko posamezniku kot delčku tega sistema nenehno grozi odstranitev v imenu višjih ciljev, ki so lahko povsem zasebne narave.

Ko je Brodnik uradno že rehabilitiran, čeprav po smrti, razkrije psihiatr dejstva, iz katerih je razvidno, da je Brodnik »preveč videl in preveč vedel; to pa ni bilo po volji nekaterim, ki so tedaj imeli moč in oblast. Stalinske metode (...) so bile kaj pripravne za obračun s takšnim človekom.« (Str. 275, 276.) Po rešitvi Brodnikovega primera pa nastopi neki funkcionar, ki spet požene preiskovalni mehanizem; njegov govor, ki knjigo zaključuje, je že znamenje pervertiranosti, ki se ujema s prejšnjo psihiatrovo oceno aфере, in je napoved avtoritativnosti in dogmatičnosti: »... trdim, da je ta naša resnica o našem času tudi edina resnica. Torej večna in nespremenljiva. (...) Resnico moramo torej trdno držati v svojih rokah« (str. 278). Za govornika je Brodnik a priori kriv, kar naj bi dognali z uporabo določenih metod: »(...) biti morajo neka vprašanja, ki bi ga dotakla« (str. 282), izjavi odločno, in na njegov pritisk pa začne komisija spet preiskavo, njena žrtev je že mrtva — nesmiselnost početja je na dlani.

Kritičnega avtorjevega protesta ob takšnem ugotavljanju resnice ni mogoče prezreti.

Kavčičeva knjiga je na meji realističnega načina pisanja, ker si iz položaja, ki ga predstavlja delo preiskovalne komisije, izbere samo nekatere prvine: izjave prič in izvedencv tako, kot so razvrščene na magnetofonskem posnetku. Knjigo sklepa pripis »Konec četrtega traku«. Da gre za »prepis« z magnetofonskega traku, kaže tudi 15. izjava — posnetek anonimnega pisma iz Zagradnice, ki so ga podpisali »sonarodnjaki« in ki je polno patetike, arhaično-bizarne leksike in fraz, kar zveni humorno, komisijo pa seveda razjezi. Izjave si vendarle ne sledijo naključno,

ampak tako, da je iz njih razvidno Brodnikovo življenje od partizanskih let do zopora in do njegove nenadne smrti, ko je bil že izpuščen, ne pa rehabilitiran.

Niti ni ob izjavah nobenih zunanjih opisov prič, prihodov na zasliševanja; celo dialog je reduciran na najmanjši mogoč obseg, na to, kako pričevanje vprašanja, opozorila in opomine komisije. Glavna značilnost vsake izjave je nizanje pripovednih enot, ki morajo ostati nerazvite zaradi narave govorne poročanja. Kljub temu je znotraj njih dosežena karakterizacija nastopajočih in tudi dinamika pripovedi. S tem, da ni komisija opisana, se grozljivost mehanizma oblasti še poveča, zlasti proti koncu knjige, ko postane jasno, da deluje za komisijo spet nekdo, ki ni znan. Podnaslov dela »legenda« je več kot ustrezen; svetopisemske in druge mitične osebe, ki se pojavljajo v običajnih legendah, so pri Kavčiču zamenjale zgodovinske ali vsaj njim podobne osebe, ki imajo v svojih rokah veliko oblasti, načini delovanja pa ostajajo v obeh primerih prikriti in neznan. V drugi polovici dela zamenjajo izjave prič poročila izvedencev, ki so digresije glede na Brodnikovo zadevo. Zanje je značilna visoka stopnja izčrpnosti in dokumentarnosti.

Z Zapisnikom Kavčič nadaljuje usmeritev, ki se je izrazito pojavljala že v romanih o Dimitriju, čeprav se je s svojo zadnjo knjigo pomaknil neprijetno bolj v konkretizacijo, jo je hkrati tudi relativiziral in prav v tem je posebnost te »legende«.

Marjan Dolgan

IZET SARAJLIĆ, LIRIKA

Izbor iz pesništva Izeta Sarajlića (1930), avtorja, ki živi v Sarajevu, je izšel v slovenščini že pred časom* in

* Izet Sarajlić, *Lirika*; prevedel Ivan Minatti, opremila Nadja Furlan. DZS, Ljubljana 1971.